УДК 821.161.2-31.09Небиляк

О. І. Німіжан-Боднарюк
ORCID: 0000-0003-4075-1135

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ У РОМАНІ «ЛЮБОВ ДО БЛИЖНЬОГО» МИХАЙЛА НЕБИЛЯКА

Творчість Михайла Небиляка відіграла велику роль у розвитку української літератури, а саме, у розбудові українського роману на автохтонній території Румунії. Роман «Любов до ближнього» – високохудожній твір, в якому розкриваються категорії екзистенційності, а проблематика фокусується довкола принципів сприйняття персонажами об'єктивної дійсності.

Ключові слова: *екзистенційна дійсність, «гостромежові ситуації», абсурдність буття, «війна моралей», «людина війни».*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-62-68

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідницький інтерес до обраної теми пояснюється тим, що початковий період українського романного письменства в Румунії репрезентує Михайло Небиляк, який у своїх творах висвітлює життя Мараморщини під час Другої світової війни та повоєнному періоді. Саме Михайлу Небиляку належить пальма першості у написанні українського роману на автохтонній території Румунії, й слід зауважити, що зроблено це чистою літературною мовою, а стилістика означена високохудожнім характером. По суті, йдеться про унікальний досвід започаткування українського письменства зразу на високому рівні. Тому наша спроба розібрати деякі аспекти специфіки розвитку українського роману очима Михайла Небиляка дасть можливість отримати поняття про художню цінність вкладу митця-першопочатківця, який задав тон та творчий напрямок для наступних письменницьких поколінь у згаданому жанрі.

Завдання:

1) проаналізувати основні форми вираження екзистенційної дійсності у романі;

2) схарактеризувати спосіб самопізнання персонажів, а також принципи сприйняття ними об'єктивної дійсності.

Мета дослідження сконцентрована довкола основних способів вираження екзистенційної дійсності та розкриття зв'язку персонажів зі своїм альтер его у романі Михайла Небиляка «Любов до ближнього».

Актуальність дослідження диктується розбудовою міцних стосунків з автохтонною українською літературою Румунії, що своєю чергою дає можливість дослідження особливостей розвитку та специфіки звучання української художньої словесності за межами сьогоденної материкової України.

Аналіз досліджень з теми статті. Михайла Небиляка у наукових статтях більше досліджували як поета, що не дає повноцінного аналізу його творчого надбання та особливостей бачення мистецького образу. Романістична спадщина оглядово розглянута у статті «Перші українські письменники Румунії» Івана Семенюка (Семенюк, 2012). Тому детальніша розробка теми значення творчості Михайла Небиляка як першого романіста доповнить загальнонаукову літературну картину.

Виклад основного матеріалу. Михайло Небиляк, український письменник, член Спілки письменників Румунії народився 17 січня 1949 року у Верхній Рівні Марамурешського повіту в селянській родині. Після закінчення ліцею майбутній письменник вступив на навчання до Бухарестського університету на факультет слов'янських мов, де познайомився із майбутніми українськими письменниками Миколою Корсюком та Іваном Ковачом. Дебютував ліричними віршами 16 березня 1968 року на сторінках українського журналу «Новий вік». Після закінчення університету Михайло Небиляк працює до 1974 року в Бухарестському інституті лінгвістики Румунської Академії, але згодом він повернувся додому, де працював до кінця свого життя викладачем української мови та літератури. У 1972 році виходить перша збірка поезії Михайла Небиляка «Криниці моїх очей» (видав. «Критеріон», Бухарест, 1972), після чого він стає членом Спілки письменників Румунії. У 1974 році Михайло Небиляк видає друком роман «Лорана» (видав. «Критеріон», Бухарест, 1972), а у 1978 р. побачив світ наступний високохудожній роман – «Любов до ближнього» (видав. «Критеріон», Бухарест, 1978), який перекладено на румунську мову Ліяною Іван Гіля («Aproapelui dragoste», editura «Kriterion, Bucureşti, 1987). Залишилися недописаними роман «Сум весняних снігів» і збірка румунських віршів «Заборонене кохання». Письменника не стало 18 лютого 2003 року (Просалова, упоряд. 2012, с. 337).

«Любов до ближнього» – роман про роботящих селян, на долю яких випала Друга світова війна, переміна влади, повоєнний голод та початки колективізації. Увесь твір просякнутий мотивами переживання, тривоги, що характерне для екзистенціалізму. «Героєм його абстрактних мандрівок є постать "мандрівника", щось наче поетового двійника <…> (Бойчук, упоряд. 1993, с. 364). Такий прийом у романі розкривається через своєрідний персонаж-альтер его, який завжди супроводжує протагоніста, несе для нього як психологічну, так і життєву загрозу, проте допомагає знаходити неоднозначні відповіді на екзистенційні питання. Персонажі зображені у постійній боротьбі з собою, смертю, совістю у «гостромежових» ситуаціях. Вони постійно хочуть взяти на себе відповідальність за те, що відбувається у світі, рефлексують над питаннями, чим вони могли у минулому провинитися. Життя стало абсурдним калейдоскопом подій, їхні моральні цінності втратили цінність, стали ілюзіями, а самі люди перестали одне одного розуміти. Моментами стикаємось досить тісно із виявом «потоку свідомості», але у дещо видозміненому вигляді, хоч зі збереженням властивої йому фрагментарності.

Композиційно роману «Любов до ближнього» побудований із двадцяти розділів із порушеним порядком розкриття сюжетних ліній чи взагалі без логічного завершення. «Михайло Небиляк <…> вміє творити навколо своїх героїв атмосферу загадковості, будувати для них складну життєву траєкторію з неминучими болісними випробами» (Небиляк, 2018, с. 5). Події розгортаються хаотично, із використанням прийому обрамлення між першим та останнім розділами. Основним персонажем, на перший погляд, є Остап Підгірний, проте про основного його противника – Андрія Лянчука автор говорить набагато більше, жодного разу не виправдавши чи осудивши його. Якщо всі інші дійові особи зображені в певному розвитку, то Остапа ми бачимо у статиці, постійно зануреним у рефлексивні та морально-психологічні проблеми, що призвели до серйозних психічних порушень та роздвоєння особистості. Основоположні категорії моралі ним не сприймались закономірно, адже затуманений мріями про помсту він лише посилив свої страждання, не зумівши собі пояснити, що він мав право на вбивство, і не отримавши від скоєного жодного полегшення. Остап настільки заглибився в екзистенційні питання, що зчитував всі ситуації лише з точки зору крайнощів та категорій «межовості» у підході до їх вирішення. Ця «межовість» затуманила його розуміння, де є його де його власна

аксіологія разом із категоріями моральності, а де «ворожий» світ, який відбирає у нього будь-яке право на свободу, нав'язує свою воєнну мораль. Геройство тепер для нього лише пусте слово, яким маніпулює влада у своїх цілях. Втрачене право на власну волю Остап реставрував, спостерігаючи за вільнолюбством коней, які одним лише своїм видом демонстрували первинну силу. З розвитком подій у романі ми бачимо, ще вони виступають ще однією формою вираження екзистенційності: ці могутні тварини щоразу втрачають міць, а їхню непокірність легко приглушити шумом куль. Коли Остап знаходиться у стані марення та психічного «роздвоєння», поведінка цих тварин все більше нагадує йому людей, адже, щоб вижити, вони починають убивати одне одного. Сильна натуралістичність опису таких картин корелює зі сприйняттям Остапа всієї суті війни і виживання на ній.

Жінок у романі не так багато, а ті, що є, – зображені простими селянками, які страждають за дітей і чоловіків. Такою ж була й Анна, яка втілює любовну лінію твору. Як зазначав її односелець, під час війни може собі дозволити святкувати весілля лише той, хто не вірить у бога. Права на щастя справді війна не передбачає: чоловіка Анни убиває підступний Андрій Лянчук у день весілля, залишивши її вдовою. З того часу героїня зникає на тривалий час, а зрештою з'явившись, вносить у життя інших персонажів питання: в що ж перетворився світ, в що вони вірять, на що мають право. Саме її голос є одним із тих, що постійно звучать у голові душевнохворого Остапа: «*– Маріє, повертаються вершники, Маріє! Вставай, повертаються вершники! Відкривай ворота, Маріє!*» (Небиляк, 1978, с. 12). Композиційно ця фраза повторюється в кожному розділі, й щоразу ми бачимо Остапа, який хоче втекти від цих жахливих слів. Вершники давно повішані несправедливою владою, й Анна цією фразою щоразу наголошує, що прийде нарешті правда і покарання на голови всіх, хто відмовився від правил гуманізму. Саме ця героїня дає підказку, в чому криється ідейність назви роману. Вона стала своєрідним пророком, який бродить селами і попереджає, що правда прийде і покарання за неповинні душі не заблудиться по дорозі до мучителів. Її образ вже не схожий на людський, так М. Небиляк зобразив, як війна із чогось «прекрасного» перетворює людину у щось бридке, без людської подоби. Зовнішні страшні риси цієї жінки сильно нагадували її душевний стан, а слова, що в людських очах тепер лише кров, розкриває умонастрій людей із драмою втраченого щастя та свободи. Анна, втративши людську подобу, не розгубила душу: «*Бог великий, і бачить все… на цій землі найвеличніше діло – любити ближнього!*» (Небиляк, 1978, с. 252). А тим часом згаданої любові між людьми вже не було давно, всі справи вирішувала тепер холодна зброя, а всі моралітики давно лежали у холодних домовинах.

Андрій Лянчук – персонаж, якому автор приділив особливу увагу як персонажу, і як людині, яка обрала не протистояти новому порядку й утискам, а самому його створювати. Отримавши теологічну освіту, душа його лежала не до того, а шукала визнання, сили й переваги над іншими. Михайло Небиляк акцентував на кожному етапі зміни його особистості: з самого дитинства він не виправдовував надії свого батька, на його долю припало гірке кохання (на війні щастя не буває), і вбивство чоловіка своєї коханої було його першим кроком до образу «себе нового». В певний момент ми бачимо Андрія в психологічних муках, коли привид убитого ним чоловіка його скрізь переслідував, і змушував убивцю почуватись між світами живих та мертвих. В умовах війни «<…> кожному доводилось пройти через екзистенціальний вибір – відмежуватися від своєї національності і здобути абсурдне облегшення, чи залишитися в ній і зазнати фізичного та психологічного нищення» (Бондаренко, 2003, с. 64). Цей персонаж був непростим: «*знає як із чортом через воду перебратись*» (Небиляк, 1978, с. 191), ставши поліцаєм ворожого табору, він став «людиною війни», прийнявши всі її антиморальні

закони: «*Я не можу програти, бо я вмію жити! Я пережив історію*» (Небиляк, 1978, с. 178). Як тільки він одягнув уніформу, відразу відчув себе господарем світу «... *ступав сильно, щоб довести асфальту, що він сильний, і його можна боятися*» (Небиляк, 1978, с. 145). Через роки, перед тим, як Остап крізь муки совісті оголосив Лянчука винним і зважився його убити, Андрій Лянчук все ж з усміхом стверджуватиме, що мертвих не викопують через стільки років, і це було не вбивство, він просто вмів жити.

Відчуження названих героїв відчувається дуже гостро, заглиблені у власну драму, страхи, не розуміючи, для чого їм таке життя, вони оголошують себе іншими людьми, й кожен із них сам давав собі відповідь на питання: ким він тепер є. Автор чітко зобразив наслідки війни не тільки зовнішньої, а й «війни моралей» в головах людей, які приречені на страждання через абсурдність буття.

«Література завжди мала філософський підтекст, проте в епоху небувалих історичних і суспільних катаклізмів і краху світових філософських систем філософування стало її домінантою. В українському випадку автори, крім того, просто тікали від дійсності у філософські питання» (Павличко, 1997, с. 231). Михайло Небиляк образи Остапа Підгірного та Подорожнього, який живе у нього в голові, розкриває за допомогою прийому «офілософлення» подій у тісному зв'язку із екзистенційною складовою. Подорожній – це страшне ЩОСЬ, яке оселилось в голові персонажа і зруйнувало там звичний порядок діалектичними питаннями про те, чим насправді є життя, що таке смерть, хто живий, хто вже мертвий, що є справедливість, чи справедливо повісили його батька: «… *час захований у його величезних грудях, мовчить, пережовує все*» (Небиляк, 1978, с. 6). Остап чекав, щоб те ЩОСЬ дало згоду на його плани дуже довго, для того, щоб звершити правосуддя над Андрієм. Зрештою, він і не дочекався, адже Подорожнього в голові тепер замінила Анна, і Остап від такої перенапруги дав слабину і дозволив собі засудити до смертної кари Лянчука. Остап помилково думав, що подолав Подорожнього, коли останній намагався придушити останні вогники свідомості персонажа у шахті. Як і властиво екзистенційному роману, не всі події є до кінця розкритими, і тому так і не зрозуміло, чи був цей сюжет насправді, чи цей філософський діалог із моментами самовиживання знову виникнув у голові Остапа сам по собі. Після таких подій у голові персонаж розмірковував думав про сенс свого життя, про нещасливу долю батьків, сестри й всіх довкола, і зрештою, переосмислив себе зовсім іншою людиною, риси якої він часто в собі помічав, але в силу моральних категорій не міг їх собі дозволити. Тепер від для себе був новою людиною, якій можна вершити правосуддя. Щодо сприйняття ним об'єктивної дійсності, то наприкінці роману, коли Остап стверджує, що убив сам Лянчука у лісі пострілом у ліве плече, перед нами постає абсурдна ситуація, адже насправді Лянчук із компанією загинули в автомобільній аварії. Це може означати, що всі події останньої зустрічі Остапа із Лянчуком можуть бути лише результатом психічної травми героя, самосуд відбувався лише у його підсвідомості.

Андрій Лянчук попри те, що так сильно бажав показати свою міць людям й довести це самому собі, також не зміг втекти від докорів сумління. З настанням війни він зразу зрозумів, ким він насправді є, і що те життя, яке йому готував батько, абсолютно не відповідає його здібностям. Через багато років він зумів забути всі страшні події, став вести світське життя, не пам'ятав вже і чоловіка Анни Горими, якого так підступно убив на його ж весіллі, забув Миколу – чоловіка своєї коханки, який тривалий час привиджався йому в темноті, не згадував й про свою причетність до смерті старшого Остапа – батька Остапа Підгірного. Та всі докори сумління в голові Лянчука й переоцінку власного сприйняття минулого і себе у ньому розбурхав Остап, коли знайшов його: «*Нещастя приходить з того, що ненавидіти легше, ніж любити,*

народити важче, ніж убити» (Небиляк, 1978, с. 255). Остап дав зрозуміти Андрію, що найстрашніше на світі те, коли людина ненавидить людину. В цей момент автор детально показав, наскільки сильно ці слова стали мучити Лянчука, котрий, замість того, щоб визнати свою провину, пояснив собі цю нову дійсність інакше: мучителя треба терміново убити. Андрій пояснив собі, що він сильніший від них усіх, мусить завжди перемагати, а загрозу в образі Остапа можна було очистити лише смертю: «*Для мене встид померти від рук слабших*» (Небиляк, 1978, с. 252). На прикладі цих персонажів чітко простежується, як людина, яка залишилась сам на сам зі своїми травмами й страхами, вже не здатна правильно оцінювати себе відносно зовнішнього світу, не бачить вже інших, крім нав'язаних минулими нещастями, виходів із ситуації. Війна настільки їх поміняла, що більше за все у світі вони хочуть не її завершення, а смерті тих, хто колись були побратимами.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що проблематика твору є надзвичайно складною, адже екзистенціалізм завжди виводить назовні страшне людське безсилля, жахливі картини смерті із натуралістичним відтінком і аморальність «людини війни». Також він вимагає дотримання певної стилістики, розуміння механізмів роботи людської психіки, розкриття глибокої ідейності та введення цілого комплексу абсурдних ситуацій. Варто підкреслити, наскільки професійно підійшов до цього завдання Михайло Небиляк, зумівши так яскраво і багатогранно передати ядро внутрішнього «я» душевно хворих людей. Кожну ситуацію зробити «межовою», щоб читач спостерігав за моделями поведінки персонажів, які занедбали себе та інших, відмовились від усього святого, оголосили бога мертвим і взяли світ у свої руки. Автор подав гостру критику такої дійсності під прикриттям своєрідних пророків – Анни, яка збожеволіла, та Василя Шкутильги, який оголосив свій світ божевільним.

Основними авторськими прийомами екзистенційності є страх перед смертю, бунтарство, деморалізація, приреченість (або війна уб'є, або голод після війни, або колективізація забере останнє). Діалектичне самопізнання персонажів в основному відбувається через відчуженість і муки совісті. Найтиповішим для автора є зображення альтер его персонажа, який виступає певним розщепленням особистості у свідомості персонажів, і, що цікаво, перемогти ці вияви основні діячі так і не змогли. Роман Михайла Небиляка «Любов до ближнього» однозначно є дуже хорошим зразком того, як себе проявив екзистенціалізм в українській літературі Румунії, і на якому фундаменті він розвивався далі.

Перспектива подальших досліджень полягає у розкритті інших аспектів роману «Любов до ближнього» Михайла Небиляка, що доповнить наявну художню вартісність творчого набутку автора. Наприклад, доцільним буде дослідження питань впливу екзистенційних моделей на художній синтаксис, повноти розкриття жанрової специфіки, проблематики твору, та ін.

Бібліографічний список

Бойчук, Б., упоряд. 1993. Поза традиції – Антологія української модерної поезії в діяспорі. Київ, Торонто, Едмонтон, Оттава : Видавництво Канадського інституту українських студій, с. 364–375.

Бондаренко, Ю., 2003. Національна парадигма українського екзистенціалізму. *Слово і час*, 6, с. 64–69.

Небиляк, М., 1978. *Любов до ближнього*. Бухарест : Критеріон.

Небиляк, М., 2018. *Лорана. Любов до ближнього*. Бухарест : Критеріон.

Павличко, С., 1997. *Дискурс модернізму в українській літературі*. Київ : Либідь.

Просалова, В. А., упоряд. 2012. *Українська діаспора : літературні постаті, твори, бібліографічні відомості.* Донецьк : Східний видавничий дім.

Семенюк, І., 2011. Перші українські письменники Румунії. *Studia Linguistica*, 5, с. 265–274.

References

Bondarenko, Yu., 2003. Natsionalna paradyhma ukrainskoho ekzystentsializmu [National paradigm of Ukrainian existentialism]. Slovo i Chas, 6, pp. 64–69.

Boychuk, B., compiler. 1993. *Poza tradytsii – Antolohiia ukrainskoi modernoi poezii v diiaspori* [*Beyond tradition – An Anthology of Ukrainian modern poetry in the diaspora*]. Kyiv, Toronto, Edmonton, Ottawa : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, c. 364–375.

Nebyliak, M., 1978. *Liubov do blyzhnoho* [*Love of neighbor*]. Bucharest : Criterion.

Nebylyak, M., 2018. Lorana. Liubov do blyzhnoho [*Lorana. Love of neighbor*]. Bucharest : Criterion.

Pavlychko, S., 1997. *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi* [*The discourse of modernism in Ukrainian literature*]. Kyiv : Lybid.

Prosalova, V. A., compiler. 2012. *Ukrainska diaspora : literaturni postati, tvory, bibliohrafichni vidomosti* [*Ukrainian diaspora : literary figures, works, bibliographic information*]. Donetsk : Skhidnyi vydavnychyi dim.

Semeniuk, I., 2011. Pershi ukrainski pysmennyky Rumunii [The first Ukrainian writers of Romania]. *Studia Linguistica*, 5, pp. 265–274.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2021.

O. Nimizhan-Bodnariuk

EXISTENTIAL DIALECTICS IN THE NOVEL “LOVE OF NEIGHBOR” BY MIKHAIL NEBYLYAK

Mykhailo Nebyliak’s work played a major role in the development of Ukrainian literature, namely, in the development of the Ukrainian novel in Romania. The novel “Love of Neighbour” is a highly artistic work, which reveals the categories of existentialism, and the issue focuses on the theme of human impotence before the destructive force of war. The research interest in the chosen problem is explained by the fact that the initial period of Ukrainian novels is represented by Mykhailo Nebylyak, who in his works covers the life of the Maramures region during the Second World War and the postwar period. It is Mykhailo Nebyliak, as a diaspora representative, who has the palm of supremacy in writing a Ukrainian novel, and it should be noted that this is done in pure literary language, and the style is marked by a highly artistic manner. In fact, it is a unique experience of starting Ukrainian literature at a high level, which later found its continuation in the work of subsequent generations of writers. Therefore, a deep and full study of the general context and specifics of the Ukrainian novel requires a careful study of the development of this genre in the diaspora. This will give an opportunity to fully assess the artistic value and scale of the contribution of the novice artist, who set the tone and creative direction of the development of the Ukrainian novel in Romania.

The novel «Love of Neighbor» is a work about working peasants who suffered the Second World War, the change of power, as well as the indirectly mentioned period of postwar famine and the beginnings of collectivization. Subsequently, the work extends the boundaries of the description to the city where some of the characters moved. The whole work is imbued with motives of experience, anxiety, which is characteristic of existentialism. The characters are depicted in a constant struggle with themselves, death, conscience in “borderline”

situations. The characters constantly want to take responsibility for what is happening in the world, reflexively ponder the question – what they have done wrong in the past. At times we encounter quite closely the "stream of consciousness", but in a somewhat modified form, albeit with the preservation of its inherent fragmentation (existentialism).

The author's main methods of existence are fear of death, rebellion, demoralization, doom (either the war will kill, or the post-war famine will take away life, or collectivization will take away the last chance of survival.

Dialectical self-knowledge of the characters is mainly due to alienation, and the pangs of conscience in it. The most typical author's feature is the image of the alter ego of the character, which, acts as a kind of splitting of the personality in the minds of the characters, and interestingly, the main figures could not overcome these manifestations.

Key words: *diasporic novel, categories of existentialism, dialectical self-knowledge, World War II, "borderline" situations, human impotence.*